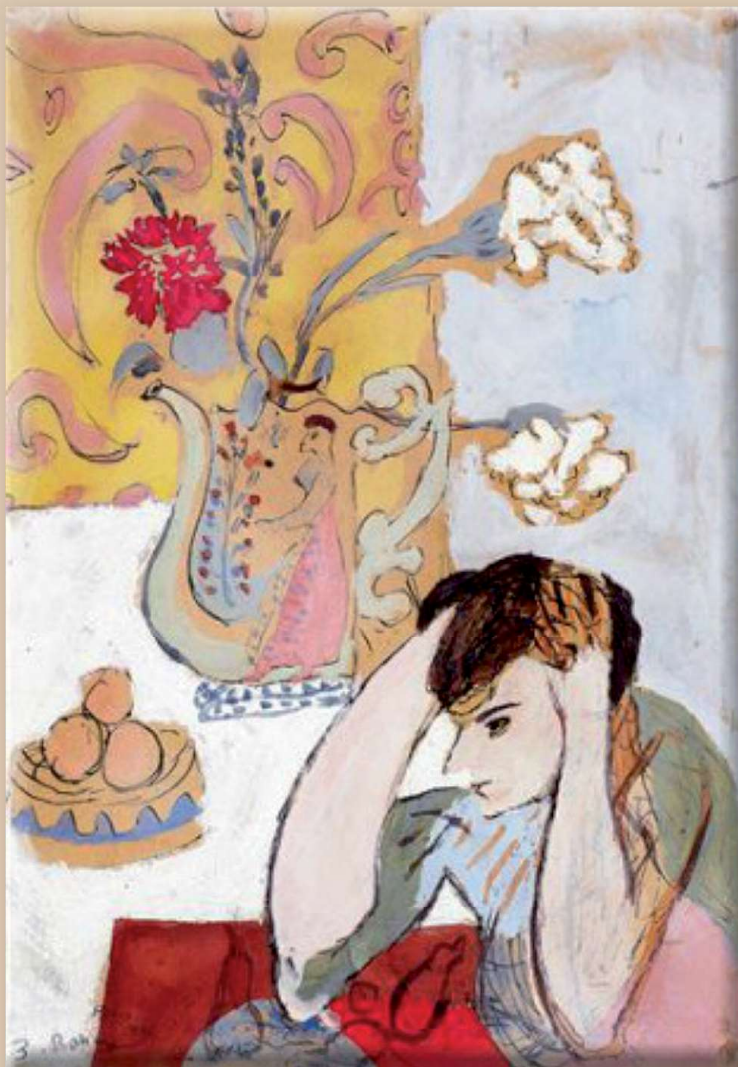
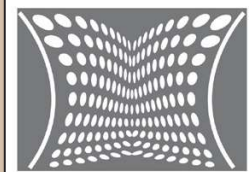

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

BÖRTE SAGASTER ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΛΑΚΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΠΡΟΥ

Η Börte Sagaster σπούδασε Τουρκολογία και Ισλαμικές Σπουδές στα πανεπιστήμια του Φράιμπουργκ και του Αμβούργου. Είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Οθωμανικής και Τουρκικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Ο Γιώργος Σαλακίδης σπούδασε Κλασική Φιλολογία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Τουρκολογία στο Ludwig-Maximilians-Universität του Μονάχου. Είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Οθωμανικής και Τουρκικής Γλώσσας και Γραμματείας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Εξώφυλλο

Πίνακας του Bedri Rahmi Eyüboğlu,
İlham Perisi (Η Μούσα), 1932.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Börte Sagaster

Γιώργος Σαλακίδης

Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκικής Λογοτεχνίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2019

Copyright © 2019: *Börte Sagaster, Γιώργος Σαλακίδης και
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου.*

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

Εκδόσεις Liberal Books
Γράμμου 28, Ζωγράφου, 157 73 Αθήνα
Τηλ.: 210-64.50.048, Fax: 210-64.49.924
www.liberalbooks.gr, e-mail: liberalbks@gmail.com

Γλωσσική Επιμέλεια: *Μαρίνα Σταμέλου*

ISBN: 978-9925-553-23-5

Όλα τα δικαιώματα ανήκουν στους ιδιοκτήτες του copyright και απαγορεύεται χωρίς τη γραπτή άδειά τους να αναπαραχθεί ολόκληρο το έργο ή μέρος του, με οποιοδήποτε μέσο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
I. Εξευρωπαϊσμός και εκσυγχρονισμός: Οι απαρχές της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας τον 19ο αιώνα	11
I.1. Τα πρώτα βήματα: Η Λογοτεχνία του Τανζιμάτ	14
I.2. Εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών	23
II. Οι πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα: Πειραματική ποικιλία και εθνική συνείδηση	29
II.1. Η δημιουργία της εθνικής λογοτεχνίας	33
II.2. Οι δεκαετίες του 1920 και 1930: Το τουρκικό μυθιστόρημα ως μέσο εγκαθίδρυσης μιας νέας κοινωνίας	36
II.3. Η ποίηση της πρώιμης Τουρκικής Δημοκρατίας: Απομάκρυνση από τη στενότητα της μορφής	43
II.4. Το κίνημα των «Garip» (Παράξενοι) και άλλοι ποιητές	36
III. Η περίοδος του «ανθρωπάκου»: Κοινωνικός ρεαλισμός και λαϊκιστικές τάσεις στην τουρκική λογοτεχνία	53
III.1. Ένα λογοτεχνικό είδος αναπτύσσεται: Το τουρκικό διήγημα	53
III.2. Ο «ανθρωπάκος» της επαρχίας: Λογοτεχνία του Χωριού (Köy Edebiyatı)	55
III.3. Από το χωριό σε νέα κοινωνικά θερμά σημεία και θέματα: Κοινωνικά προσανατολισμένοι συγγραφείς ..	60
III.4. Κοινωνική σάτιρα	66

IV. Έλευση της νεωτερικότητας: Χειραφέτηση και διαφοροποίηση	71
IV.1. Νοσταλγικές τάσεις από τη δεκαετία του 1940	72
IV.2. Οι «Δεύτεροι Καινούριοι» και άλλοι ποιητές	74
IV.3. Νέες φωνές στην πεζογραφία των δεκαετιών 1950 και 1960	77
IV.4. Η δεκαετία του 1970: Πολιτικοποίηση και αστάθεια	81
V. Ένα ευρύ πεδίο: Νέες τάσεις στην τουρκική λογοτεχνία μετά το 1980	89
V.1. Ο πρωτοπόρος Orhan Pamuk	90
V.2. Το ιστορικό μυθιστόρημα	94
V.3. Η τουρκική λογοτεχνία γίνεται πολυπολιτισμική: Λογοτεχνία για και από μη μουσουλμάνους στην Τουρκία	106
V.4. Φανταστικά στοιχεία στην τουρκική λογοτεχνία μετά το 1980	112
V.5. Το αστυνομικό μυθιστόρημα	116
V.6. Ο εθνικισμός στην τουρκική λογοτεχνία	126
V.7. Το «ισλαμικό μυθιστόρημα» ως νέο υποείδος της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας	134
V.8. Η σύγχρονη τουρκική ποίηση μετά το 1980	138
Βιογραφικά επιλεγμένων συγγραφέων	149
Βιβλιογραφία	229

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Έχουμε την πεποίθηση ότι η λογοτεχνία αποτελεί έναν από τους καλύτερους τρόπους για να γνωρίσει κανείς μια κουλτούρα και μια χώρα. Το γεγονός, λοιπόν, ότι η μετάφραση έργων της τουρκικής λογοτεχνίας στα ελληνικά αυξήθηκε τα τελευταία χρόνια αποτελεί ένα αισιόδοξο σημάδι για τις σχέσεις των δύο γειτονικών χωρών, Ελλάδας και Τουρκίας. Μπορεί ο αριθμός των έργων της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας που μεταφράστηκαν και μεταφράζονται στα ελληνικά να είναι σχετικά μεγάλος και να αυξάνεται με σημαντική πρόοδο, όμως, πέρα από τις μεταφράσεις, άλλου είδους εργασίες στα ελληνικά σχετικά με τη λογοτεχνία, όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς με μια ματιά στη βιβλιογραφία, είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Αφενός, λοιπόν, το συνεχώς αυξανόμενο ελληνικό αναγνωστικό κοινό των έργων της τουρκικής λογοτεχνίας, κι αφετέρου η καλλιέργεια των τουρκικών σπουδών σε πανεπιστημιακό επίπεδο, τις τελευταίες δύο δεκαετίες κυρίως, στον ελληνόφωνο χώρο κατέστησαν μια Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκικής Λογοτεχνίας, γραμμένη στα ελληνικά, αυτονόητη. Οι συγγραφείς του ανά χείρας έργου διδάσκουν τουρκική λογοτεχνία και γνωρίζουν από πρώτο χέρι την έλλειψη ενός εγχειριδίου που θα διευκόλυνε τόσο τους ίδιους όσο και τους φοιτητές τους στο έργο τους. Το βιβλίο αυτό, λοιπόν, προέκυψε από τις πανεπιστημιακές σημειώσεις των δύο συγγραφέων και απευθύνεται πρωτίστως στους σπουδαστές της τουρκικής γλώσσας και λογοτεχνίας, αλλά και στον απλό αναγνώστη που ενδιαφέρεται για τη λογοτεχνία της γειτονικής Τουρκίας.

Πλαίσιο για το βιβλίο μας υπήρξε ένα άρθρο σχετικά με τη σύγχρονη τουρκική λογοτεχνία στα γερμανικά, το οποίο συζη-

τήσαμε, αναθεωρήσαμε και επεκτείναμε¹. Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε πέντε κεφάλαια τα οποία αντιστοιχούν σε ισάριθμες περιόδους της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας. Η οθωμανική λογοτεχνία υπήρξε μια λογοτεχνία εσωστρεφής. Κλεισμένη στον εαυτό της περιοριζόταν στην καλλιέργεια της μακραίωνης παράδοσης που είχε κληρονομήσει από την ισλαμική μεσανατολική γραμματεία. Όταν στα μέσα του 19ου αιώνα ανοίχτηκε στη Δύση και άρχισε αφενός να παρακολουθεί με ενδιαφέρον τα εκεί τεκταινόμενα στον χώρο της λογοτεχνίας και αφετέρου να εκσυγχρονίζεται και να αναζητεί εκείνα τα στοιχεία που θα της επέτρεπαν να προσδιοριστεί εθνικά (1ο κεφάλαιο: *Εξευρωπαϊσμός και εκσυγχρονισμός: Οι απαρχές της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας τον 19ο αιώνα*), τότε ξεκίνησε μια νέα περίοδος γι' αυτήν, αυτή της σύγχρονης τουρκικής λογοτεχνίας που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου (*Οι πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα: πειραματική ποικιλία και εθνική συνείδηση*) πραγματεύεται μια περίοδο κατά την οποία η σύγχρονη τουρκική λογοτεχνία κατά κάποιο τρόπο κλείνεται ξανά στον εαυτό της. Είναι τα χρόνια κατά τα οποία η τουρκική κοινωνία προσπαθεί να ορίσει την ταυτότητά της και η λογοτεχνία στρατεύεται στην υπόθεση αυτή. Η τρίτη περίοδος (*Η περίοδος του «ανθρωπάκου»: κοινωνικός ρεαλισμός και λαϊκιστικές τάσεις*) από τη μια πλευρά παραμένει εσωστρεφής, αλλά από την άλλη σηματοδοτεί κι ένα νέο άνοιγμα της τουρκικής λογοτεχνίας, αυτή τη φορά στην τουρκική επαρχία και στα προβλήματα της καθώς και στον καθημερινό άνθρωπο της πόλης. Η τέταρτη και η πέμπτη περίοδος φαίνεται να ορίζουν ένα πιο τελεσίδικο άνοιγμα στους ορίζοντες της τουρκικής λογοτεχνίας. Το τέταρτο κεφάλαιο (*Ελευση της νεωτερικότητας: χειραφέτηση και διαφοροποίηση*) καταπιάνεται τόσο με τις νέες φωνές στην ποίηση και

1. Börte Sagaster, «Europa, Türkei», στο: Sebastian Domsch κ.ά. (εκδ.), *Kritisches Lexikon zur fremdsprachigen Gegenwartsliteratur* (KLFg), 83. Nlg (Μάρτιος 2011): URL: <http://www.nachschlage.NET/document/18000009039>, τελευταία πρόσβαση στις 20.5.2019

στην πεζογραφία των δεκαετιών 1950 και 1960, όσο και με την πολιτικοποίηση και αστάθεια που παρατηρείται στη δεκαετία του 1970. Το πέμπτο κεφάλαιο (*Ένα ευρύ πεδίο: νέες τάσεις στην τουρκική λογοτεχνία μετά το 1980*) προσπαθεί να συμπεριλάβει – χωρίς να διεκδικεί οποιαδήποτε αξίωση πληρότητας– όσο το δυνατόν περισσότερες πινελιές από την πολύχρωμη παλέτα της τουρκικής λογοτεχνίας των τελευταίων δεκαετιών, η οποία είναι εξαιρετικά πλουραλιστική και πλούσια.

Το βιβλίο αυτό δεν είναι μια θεωρητική λογοτεχνική μελέτη, αλλά προσπαθεί να περιγράψει τη σύγχρονη τουρκική λογοτεχνία χωρίζοντάς την σε περιόδους και εστιάζοντας στα ίδια τα λογοτεχνικά έργα, τα οποία ζητά να ερμηνεύσει τόσο μέσα από την εσωτερική τους δομή, όσο και μέσα από το ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον τους. Δίνονται κάθε φορά τα βασικά χαρακτηριστικά της κάθε περιόδου, ενώ περισσότερες λεπτομέρειες για τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της κάθε περιόδου μπορεί να βρει ο αναγνώστης στο παράρτημα του βιβλίου. Για την περίοδο μετά το 1980 έγινε μια πιο εκτενής περιγραφή των κύριων τάσεων της τουρκικής λογοτεχνίας, αυτή τη φορά χωρίς πολλά βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία στο παράρτημα, διότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων πρόκειται για συγγραφείς που βρίσκονται ακόμη καθ' όδόν, δεν έχουν δηλαδή ολοκληρώσει το έργο τους. Επιπλέον, πολλοί από αυτούς τους συγγραφείς διατηρούν τη δική τους ιστοσελίδα στο Διαδίκτυο, στην οποία παρουσιάζουν τα έργα τους, και μπορεί κανείς μάλιστα να επικοινωνήσει μαζί τους μέσω Facebook ή Twitter.

Ευχαριστούμε τους Ευαγγελία Μπαλτά, Ηρακλή Μήλλα, Angela Zerbe, Martin Strohmeier, Αναστάσιο Ιορδάνογλου, Γιώργο Μιχαλακόπουλο και Matthias Kappler, οι οποίοι είχαν την καλοσύνη να διαβάσουν το χειρόγραφο και να κάνουν χρήσιμες παρατηρήσεις.

Börte Sagaster – Γιώργος Σαλακίδης

Λευκωσία-Κομοτηνή, Οκτώβριος 2018

ΕΞΕΥΡΩΠΑΪΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ:
ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ αναπτύχθηκε σε στενή σχέση με τα κοινωνικά, ιδεολογικά και πολιτικά γεγονότα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα. Ως εκ τούτου, οι απαρχές της χρονολογούνται πίσω στην οθωμανική περίοδο, κατά την οποία η περιοχή στην οποία ιδρύθηκε η σημερινή Τουρκία ήταν γεωγραφικά ακόμη μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η αυτοκρατορία αυτή εκτεινόταν σε τρεις ηπείρους και κατοικούνταν από μια ποικιλία διαφορετικών λαών με διάφορες εθνοτικές και θρησκευτικές καταβολές. Είχε αναδυθεί στα τέλη του 13ου αιώνα και είχε φτάσει στο ανώτατο στάδιο της ισχύος και της επέκτασής της τον 16ο αιώνα. Ωστόσο, κατά τους αιώνες που ακολούθησαν, είχε περιέλθει ολοένα και περισσότερο υπό ευρωπαϊκή εξάρτηση και εν τέλει, τον 19ο αιώνα, αντιμετώπισε τον κίνδυνο της κατάρρευσης. Για να αντιμετωπίσουν αυτή την εξέλιξη, οι Οθωμανοί υιοθέτησαν μια σειρά από μεταρρυθμίσεις, γνωστές ως οι μεταρρυθμίσεις του *Τανζιμάτ* (Tanzimat = αναδιοργάνωση), οι οποίες θα έπρεπε να προσεγγίσουν τον τρόπο σκέψης του σύγχρονου δυτικού κόσμου. Αρχικά αυτές οι μεταρρυθμίσεις ήταν μόνο στρατιωτικές, αργότερα, ολοένα και περισσότερο, έγιναν επίσης κοινωνικές, πολιτιστικές και εκπαιδευτικές. Η λογοτεχνία, ως μέσο μετάδοσης αυτών των νέων μεταρρυθμιστικών ιδεών και αξιών, έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτού του κλίματος.

Η λογοτεχνία των μεταρρυθμιστών του 19ου αιώνα, οι οποίοι είχαν δυτικό προσανατολισμό, εμπνεόταν από τις ευρωπαϊκές

λογοτεχνίες, κυρίως από τη λογοτεχνία της Γαλλίας. Μέχρι εκείνη την περίοδο, η αποκαλούμενη «Λογοτεχνία του *Ντιβάν*» (Divan Edebiyatı) των Οθωμανών, η οποία αναπτύχθηκε από την αραβική και περσική λογοτεχνική παράδοση, κυριαρχούσε στο λογοτεχνικό πεδίο. Σε αυτή την παράδοση η ρητορική ήταν η ανώτατη μορφή τέχνης, την οποία ένας οθωμανός ποιητής έπρεπε να κατέχει με επιδεξιότητα. Οι οθωμανοί ποιητές (σπανίως ποιήτριες) ήταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν στην ποιητική τους τέχνη έναν αυστηρά περιορισμένο αριθμό, συχνά εξαιρετικά μεταφορικών, θεμάτων, μοτίβων και μορφών. Η «αυθεντικότητα» ήταν εφικτή μόνο μέσα σε αυτό το περιορισμένο ποιητικό πλαίσιο. Ένας ποιητής θεωρούνταν ταλαντούχος όταν κατείχε με επιδεξιότητα τους κανόνες της οθωμανικής ποίησης και μπορούσε να τους χρησιμοποιεί με τον καλύτερο εφικτό τρόπο... Το θεματικό πεδίο αυτής της ποίησης περιοριζόταν κυρίως στην εξαιρετικά διαφορούμενη δοξολογία του κοσμικού και θείου έρωτα και στα πανηγυρικά εγκώμια για τους άρχοντες ή τους ιδιωτικούς προστάτες του ποιητή.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η Λογοτεχνία του *Ντιβάν* έχασε τον ρόλο της ως κύριας λογοτεχνικής παράδοσης των Οθωμανών. Η τελειότητα της μορφής, η ερωτική και πνευματική λεπτότητα και αισθητική στην ποίηση άρχισαν να θεωρούνται δευτερεύουσας σημασίας και έδωσαν τη θέση τους σε μια αρχικά πιο άπειρη μεν, αλλά αντ' αυτού πιο στρατευμένη λογοτεχνία που ακολουθούσε το ευρωπαϊκό μοντέλο. Καθώς η πεζογραφία είχε για πολύ καιρό θεωρηθεί ως βέβηλη, τώρα άρχισε να γίνεται σημαντική και οι οθωμανοί συγγραφείς άρχισαν να γράφουν μυθιστορήματα, θεατρικά έργα, αυτοβιογραφίες και σύντομες ιστορίες. Οι συγγραφείς αυτής της νέας λογοτεχνίας έβλεπαν τους εαυτούς τους ως διαμεσολαβητές των μεταρρυθμιστικών ιδεών. Η εξάπλωση του ισλαμικού τυπογραφικού συστήματος, το οποίο είχε υιοθετηθεί κατά τη διάρκεια του πρώτου κύματος εξευρωπαϊσμού κατά τη λεγόμενη «Περίοδο των

Τουλιπών» (Lâle Devri) τον 18ο αιώνα, εξασφάλιζε το γεγονός ότι η νέα λογοτεχνία θα εξαπλωνόταν και θα εκλαϊκευόταν. Η εφημερίδα υπήρξε τότε το πρώτο μαζικό έντυπο μέσο των Οθωμανών, το οποίο είχε παρουσιαστεί στους οθωμανούς αναγνώστες με την έκδοση της κρατικής εφημερίδας Takvim-i Vekayi (Ημερολόγιο των Γεγονότων) το 1831 και το οποίο είχε εκλαϊκευτεί ακόμη περισσότερο ύστερα από την ίδρυση της πρώτης ιδιωτικής εφημερίδας Tercüman-ı Ahval (Διερμηνέας των Γεγονότων) το 1860. Μαζί με τις αλλαγές στην αγορά βιβλίων και την εγκαθίδρυση του τουρκικού τύπου εισήχθησαν και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις: Ιδρύθηκαν νέα είδη σχολείων, στα οποία, μαζί με τη θρησκευτική γνώση, διδασκόταν παράλληλα και η εκκοσμικευμένη γνώση, όπως η τουρκική γλώσσα και λογοτεχνία ή η ηθική. Το 1839 ιδρύθηκαν τα σχολεία rüşdiye, ένα είδος σχολείου μέσης εκπαίδευσης, ενώ το 1845 ακολούθησε η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολης (Darülfünun) και το 1849 ιδρύθηκε το Darülmaarif, ένα είδος λυκείου.

Για τους κοινωνικά και πολιτικά στρατευμένους νέους συγγραφείς τα νέα λογοτεχνικά είδη αποτελούσαν το μέσο για να μεταδώσουν τις ιδέες τους πάνω σε κοινωνικά ζητήματα, όπως ο ρόλος των γυναικών και των δούλων στην οθωμανική κοινωνία, πολιτικά ζητήματα, όπως το θέμα της συνταγματικής μοναρχίας, πολιτιστικά ζητήματα, όπως το να συζητά κανείς τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ευρωπαϊκού (*αλαφράγκα*) έναντι του οθωμανοτουρκικού (*αλατούρκα*) τρόπου ζωής, ή επιστημονικά και τεχνολογικά ζητήματα. Η γλώσσα η οποία χρησιμοποιούνταν σε αυτή τη λογοτεχνία ήταν σκόπιμα απλή και λαϊκή. Επίσης και η ποίηση άλλαξε τον χαρακτήρα της. Αντί για τα παραδοσιακά θέματα της Λογοτεχνίας του *Ντιβάν*, τώρα αντλούσε ολόένα και περισσότερο τα θέματά της από νέα ζητήματα, τα οποία είχαν να κάνουν με τις δυτικά προσανατολισμένες μεταρρυθμίσεις και τη δυτική κουλτούρα.

Ι.1. Τα πρώτα βήματα: Η Λογοτεχνία του Τανζιμάτ

Η διαδικασία της οικειοποίησης των ευρωπαϊκών λογοτεχνικών ειδών έλαβε χώρα σταδιακά και ήταν αρχικά μία εντατική μεταφραστική εργασία: Η μετάφραση από τον Yusuf Kamil Paşa του μυθιστορήματος του Fénelon, *Les Aventures de Télémaque*, το 1859, η μετάφραση του μυθιστορήματος του Victor Hugo, *Les Misérables*, το 1862 (πιθανότατα μεταφρασμένο από τον Ahmet Vefik Paşa) και η μετάφραση του Ahmet Lutfi του μυθιστορήματος του Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, από τα αραβικά (!) το 1864, είναι από τα πρώτα κείμενα ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στα τουρκικά, στα οποία είχαν πρόσβαση οι οθωμανοί αναγνώστες. Στο πλαίσιο αυτό σημαντική ήταν και η προσφορά ενός καππαδόκη Ρωμιού, του Teodor Kasap (1835-1905), ο οποίος μετέφρασε και διασκεύασε στα τουρκικά θεατρικά κυρίως έργα της γαλλικής λογοτεχνίας. Η εφημερίδα του με τον τίτλο *Διογένης* (Diyojen, 1870-1873) θεωρείται η πρώτη σατιρική εφημερίδα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ταυτόχρονα εμφανίστηκαν τα πρώτα τουρκικά έργα στα νέα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά είδη: Ο δημοσιογράφος και ποιητής İbrahim Şinasi (1826-1871) δημοσίευσε το 1859 ένα έργο που είχε τον τίτλο *Şair Evlenmesi* (Ο Γάμος του Ποιητή), το οποίο θεωρείται το πρώτο θεατρικό έργο που γράφτηκε στην τουρκική γλώσσα από τούρκο συγγραφέα.

Ανάμεσα στους μεταφραστές της περιόδου του Τανζιμάτ υπήρχαν επίσης αρκετά μέλη των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πολλοί Ρωμιοί και Αρμένιοι ήταν πολύ εξοικειωμένοι με την τουρκική γλώσσα και τη χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή τους ζωή καθώς και στη σύνταξη κειμένων. Το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δεν χρησιμοποιούσαν το αραβικό αλφάβητο αλλά το ελληνικό και αρμενικό αλφάβητο, μας κάνει να υποτιμούμε τον ρόλο των κειμένων τους στην οθωμανική κοινωνία του 19ου αιώνα ως διαμεσολαβητικών της ευρωπαϊκής κουλτούρας. Πολλές τουρκικές

ιστορίες της λογοτεχνίας, ακόμη και πρόσφατες, θεωρούν το έργο του Şemsettin Sami (1850-1904) *Ο Έρωτας του Talat και της Fitnat* (*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, 1872) ως το «πρώτο τουρκικό μυθιστόρημα», ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά στο μυθιστόρημα *Η Ιστορία της Akabi* (*Akabi Hikayesi*, 1851) του αρμένιου Vartan Paşa (Hovsep Vartanian, 1813-1879), το οποίο είχε γραφτεί στα οθωμανικά τουρκικά αλλά με το αρμενικό αλφάβητο. Μένει ακόμη να ερευνηθεί το πώς αυτό το μυθιστόρημα έγινε δεκτό από τους οθωμανούς τούρκους αναγνώστες του 19ου αιώνα και κατά πόσον είχε επηρεάσει τα μετέπειτα οθωμανοτουρκικά λογοτεχνικά έργα. Καθώς το αρμενικό αλφάβητο αποτελούσε ένα ευπρόσδεκτο μέσο για να ξεφύγει κανείς από την οθωμανική λογοκρισία, και πολλές εφημερίδες εκδίδονταν εν μέρει και με το αρμενικό αλφάβητο, ορισμένοι αναγνώστες των οθωμανικών εφημερίδων έμαθαν αυτή τη γραφή και ενδεχομένως να είχαν διαβάσει το μυθιστόρημα του Vartan Paşa.

Ακόμη ένα τουρκικό μυθιστόρημα το οποίο γράφτηκε από έναν μη μουσουλμάνο είναι το βιβλίο του Ευαγγελινού Μισαϊλίδη (1820-1890) *Ο Γύρος του Κόσμου και ο Πολύπαθος* (*Temaşa-i Dünya ve Cefakar u Cefakes*), το οποίο γράφτηκε το 1872 με το ελληνικό αλφάβητο και το οποίο αποτελεί ένα ενδιαφέρον από πολιτισμική άποψη, πικαρέσκ μυθιστόρημα σχετικά με τη ζωή των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης του 19ου αιώνα. Το έργο εντάσσεται στη λεγόμενη караμανλίδικη γραμματεία, στο σύνολο δηλαδή εκείνων των έργων που είναι μεν γραμμένα με ελληνικούς χαρακτήρες, αλλά σε τουρκική γλώσσα.

Οι πιο πολλοί συγγραφείς από την πρώτη γενιά των σύγχρονων συγγραφέων, όπως ο Vartan Paşa και ο İbrahim Şinasi, ανήκαν στην ομάδα των μεταρρυθμιστών οι οποίοι είχαν εκπαιδευτεί στα νεοϊδρυθέντα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Περιόδου του *Τανζιμάτ*, όπου εκπαιδεύονταν οι γραφειοκράτες της δημόσιας υπηρεσίας. Μέσα σε αυτά τα συμφραζόμενα η Υπηρεσία Μεταφράσεων (Tercüme Odası) της Υψηλής Πύλης, που ιδρύθηκε το

1821, έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο. Πολλοί συγγραφείς της λογοτεχνίας του *Τανζιμάτ* πέρασαν από αυτή τη σχολή και ήταν συνεπώς πολύ καλοί γνώστες τουλάχιστον μιας ευρωπαϊκής γλώσσας και καλά ενημερωμένοι σε ό,τι αφορά την ευρωπαϊκή (κυρίως γαλλική) λογοτεχνία. Ως καινοτόμοι διανοούμενοι, συγγραφείς και εκλαϊκευτές ιδεών ανέλαβαν ποικίλες λειτουργίες στη διαδικασία των ευρωπαϊκά προσανατολισμένων μεταρρυθμίσεων. Η λογοτεχνία για αυτούς ήταν, όπως και η δημοσιογραφία, ένα μέσο κοινωνικής κινητοποίησης, ένα μέσο για να περάσει κανείς νέες ιδέες στην οθωμανική κοινωνία. Η πρώτη γενιά των σύγχρονων τούρκων συγγραφέων είδε συνεπώς τη νέα λογοτεχνία από τη διδακτική σκοπιά. Σε ένα άρθρο, το οποίο δημοσιεύτηκε το 1866, ο δημοσιογράφος, μυθιστοριογράφος και συγγραφέας θεατρικών έργων Namık Kemal (1840-1888), ένας από τους πιο επιφανείς συγγραφείς της περιόδου του *Τανζιμάτ*, έγραψε ότι «το περιεχόμενο δεν πρέπει να θυσιάζεται για την τέχνη, διότι μια τεράστια ωφέλεια του λόγου... είναι η υπηρεσία του στη σωστή παιδεία ενός έθνους». Συνέχισε τονίζοντας ότι η ετυμολογία της λέξης «λογοτεχνία» –*edebiyat*– προέρχεται από την αραβική λέξη «*adab*» που σημαίνει να μαθαίνει κανείς τρόπους/φρονήματα (ηθική), το οποίο σημαίνει ότι η λογοτεχνία αποτελεί την πνευματική πηγή από την οποία διασπείρεται η μάθηση. Ακόμη ένας διάσημος συγγραφέας της πρώτης γενιάς, ο Ahmet Mithat (1844-1912), εκφράζει την εκπαιδευτική στάση των συγγραφέων του *Τανζιμάτ* ως εξής:

Δεν έχω γράψει κανένα έργο το οποίο θα μπορούσε να ονομασθεί «λογοτεχνία». Διότι, όταν έγραφα τα περισσότερα βιβλία μου, το 99% του πληθυσμού μας ήταν χωρίς υπερβολή αναλφάβητο. Προσπάθησα να απευθυνθώ στην πλειονότητα [της κοινωνίας], προσπάθησα να εκφράσω τα προβλήματά τους. Κατά την άποψή μου, είναι τόσο ανάρμοστο να προσφέρει κανείς «λογοτεχνικά έργα» σε μια χώρα, της οποίας ο πληθυσμός αποτελείται κατά 99% από βα-

θύτατα αμαθείς ανθρώπους, οι οποίοι δεν έχουν ακόμη αντιληφθεί τις πιο απλές ιδέες του διαφωτισμού, όσο ανάρμοστο είναι να προσφέρει κανείς γλυκά σε κάποιον ο οποίος δεν έχει γεμίσει ακόμη το στομάχι του.

Ή:

Μάθετε ένα πράγμα μόνο, αλλά τέλεια! Ή, μάθετε τα πάντα, αλλά ατελή! Κοιτάζοντας τον σημερινό οθωμανισμό θα πρέπει, κατά την άποψη μου, να προτιμήσουμε το δεύτερο. Σας το εισηγούμαι. Αλλά αργότερα θα πρέπει να προτιμήσουμε το πρώτο. Αυτό θα πρέπει να εισηγηθείτε στο παιδί σας!

Πέρα από την απλοποιημένη γλώσσα, το χιούμορ υπήρξε ένα σημαντικό μέσο διάδοσης των μεταρρυθμιστικών ιδεών και της κοινωνικής κριτικής στους αναγνώστες. Στοιχεία από την ευρωπαϊκή σατιρική παράδοση ήταν για τους συγγραφείς της περιόδου του *Τανζιμάτ* καλοδεχούμενα όσο και η χιουμοριστική παράδοση της οθωμανοτουρκικής δημόδους λογοτεχνίας, όπως ο Καραγκιόζης (οθωμανικό θέατρο σκιών) και τα έργα του orta oyun (θέατρο του μέσου χώρου) και η παράδοση των ιστοριών του meddah, αφηγούμενες από έναν δημόσιο παραμυθά, ο οποίος διηγούνταν τις συχνά περιπετειώδεις ιστορίες του σε καφενεία και δημόσιους χώρους με θεατρικό τρόπο. Ένας χιουμοριστικός χαρακτήρας, ο οποίος συνδυάζει με ιδιαίτερο τρόπο αυτές τις διαφορετικές επιρροές στα πρώιμα τουρκικά μυθιστορήματα και διηγήματα, είναι ο «εξευρωπαϊσμένος λιμοκοντόρος» (alafranga zürpe), ένας νεαρός άντρας, ο οποίος θαυμάζει την ευρωπαϊκή κουλτούρα χωρίς να την έχει κατανοήσει πλήρως. Ντύνεται υπερβολικά με βάση την τελευταία λέξη της μόδας, δεν γνωρίζει πώς να συμπεριφέρεται σωστά στους ανώτερους ευρωπαϊκούς κύκλους της Κωνσταντινούπολης, με αποτέλεσμα να έχει μια φοβερά άσχημη φήμη σ' αυτούς και να σκοντάφτει, στις προσπάθειές του να συμπεριφέρεται ως «Ευρωπαίος», από τη μια ανα-

ποδιά στην άλλη. Πολλοί από τους πρώιμους οθωμανούς μυθιστοριογράφους χρησιμοποιούν αυτή τη φιγούρα, η οποία συνδυάζει τα χαρακτηριστικά των ηρώων από το τουρκικό θέατρο σκιών του Καραγκιόζη με τα γελοία χαρακτηριστικά ενός Δον Κιχώτη, για να θέσουν μια ερώτηση-κλειδί, την οποία οι μεσανατολικές κοινωνίες τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα ρωτούσαν: Πώς μπορούμε να αποκτήσουμε γνώση σχετικά με την ευρωπαϊκή κουλτούρα, χωρίς να ξεχάσουμε τη δική μας πολιτιστική κληρονομιά; Πώς μπορούμε να εκσυγχρονιστούμε και να αλλάξουμε χωρίς να απαρνηθούμε τον πυρήνα της δικής μας πολιτιστικής παράδοσης; Ένα πρώιμο περίφημο παράδειγμα αυτού του μυθιστορηματικού τύπου αποτελεί ο Felatun Bey από το μυθιστόρημα του Ahmet Mithat (1844-1912), *Ο Felatun Bey και ο Rakim Efendi* (Felatun Bey ile Rakim Efendi), το οποίο εκδόθηκε το 1876: Ο Felatun Bey είναι ο γιος ενός πλούσιου κωνσταντινούπολίτη άρχοντα, ενώ ο φίλος του Rakim Efendi προέρχεται από μια φτωχή οικογένεια. Ο Felatun έχει χάσει τη μητέρα του πρόωρα και έχει ανατραφεί από τον πατέρα του με τον «ευρωπαϊκό τρόπο» (alafranga). Καθώς όμως ο θαυμασμός του πατέρα του για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό είναι μόνο επιφανειακός, ο Felatun Bey μετατρέπεται σε έναν «εξευρωπαϊσμένο λιμοκοντόρο»: Του αρέσουν τα ευρωπαϊκά ρούχα και το να μην κάνει τίποτα, τα γαλλικά του είναι γεμάτα με λάθη. Από την άλλη πλευρά τον Rakim τον μεγάλωσαν, έπειτα από τον θάνατο του πατέρα του, η μητέρα του και η μαύρη παραμάνα του. Δεν έχουν πολλά χρήματα, αλλά ο Rakim, ο οποίος έχει πολλά ενδιαφέροντα, είναι έξυπνος και εύστροφος, έχει μεταμορφώσει τον εαυτό του, μέσω των προσπαθειών του για αυτοδιδασκαλία, σε έναν μορφωμένο άντρα. Πέρα από τη δουλειά του ως γραμματέα, διδάσκει σε ξένους την τουρκική γλώσσα. Ο Felatun είναι και αυτός επίσης οθωμανός γραμματέας, αλλά εργάζεται μόνο μερικές ώρες την εβδομάδα και διασκεδάζει στα καταστήματα μόδας και στις καφετέριες του Beyoğlu, της ευρωπαϊκής συνοικίας της Κωνστα-

ντινούπολης. Εν ολίγοις, οι δύο άντρες μοιάζουν ο ένας με τον άλλον όπως η μέρα με τη νύχτα: Ενώ ο ένας εξ αυτών σκιαγραφείται από τον Ahmet Mithat ως γελοίος μιμητής της ευρωπαϊκής κουλτούρας, ο άλλος αντιπροσωπεύει ένα παράδειγμα μιας επιτυχούς σύνθεσης, της διατήρησης του οθωμανικού τρόπου ζωής και της υιοθέτησης των ευρωπαϊκών πολιτισμικών αξιών...

Καυτά κοινωνικά ζητήματα, όπως το ζήτημα των γυναικών και της δουλείας, συμπεριλαμβάνονταν στη λογοτεχνία του *Τανζιμάτ*. Επρόκειτο για δύο ομάδες οι οποίες ήταν σε μειονεκτική θέση εξαιτίας του ισλαμικού νόμου καθώς επίσης και της οθωμανικής παράδοσης, και των οποίων η ελευθερία ήταν ιδιαιτέρως περιορισμένη. Για τον λόγο αυτό οι δύο αυτές ομάδες αποτελούσαν εφαρμόσιμα παραδείγματα που μπορούσαν να φωτίσουν τις προθέσεις των κοινωνικών μεταρρυθμιστών μέσα από ατομικά πεπρωμένα που μπορούσαν να προξενήσουν έντονη συγκίνηση. Συχνά το θέμα των γυναικών και το θέμα της δουλείας συμπίπτουν όπως, παραδείγματος χάριν, στο μυθιστόρημα του Namik Kemal, *Αφύπνιση* (İntibah, 1875) ή το μυθιστόρημα του Sami Paşazade Sezai (1859-1936), *Περιπέτεια* (Sergüzeşt, 1889): Και στα δύο μυθιστορήματα ένας νεαρός άντρας είναι ο ιδιοκτήτης μιας δούλης, η οποία βρίσκεται στο έλεος της ιδιότροπης θέλησής του και του απερίσκεπτου εγωισμού του. Το θέμα των παραδοσιακών γάμων προβάλλεται για πρώτη φορά ως κεντρικό θέμα στο θεατρικό έργο του Şinasi, *Ο Γάμος του Ποιητή* (Şair Evlenmesi), με σατιρικό τρόπο: Ο ποιητής, ο οποίος αναμένει να παντρευτεί με μια όμορφη νεαρή γυναίκα την οποία δεν επιτρέπεται να δει πριν από το γάμο, αντικρίζει ύστερα από τον γάμο μια γριά γεροντοκόρη, όταν η νύφη σηκώνει το πέπλο της... Στο μυθιστόρημα του Vartan Paşa, *Akabi Hikayesi* και στο μυθιστόρημα του Şemsettin Sami, *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* –τα δύο «πρώτα μυθιστορήματα» της τουρκικής λογοτεχνίας– αποκαλύπτεται η κακή επίδραση της παράδοσης, όταν ο έρωτας μεταξύ δύο νεαρών ατόμων καταδικάζεται σε αποτυχία

εξαιτίας των περιοριστικών κοινωνικών κανόνων των αντίστοιχων κοινοτήτων τους. Το γεγονός ότι το ένα μυθιστόρημα λαμβάνει χώρα στην αρμενική χριστιανική κοινότητα και το άλλο στην τουρκική ισλαμική κοινότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας φαίνεται να είναι, εντελώς παραδόξως, ασήμαντο. Αντ' αυτού, βρίσκουμε τρανταχτά παρόμοια στοιχεία και στα δύο κείμενα, όπως η αναφορά και των δύο συγγραφέων στην οθωμανοτουρκική δημόδη λογοτεχνία και η περιγραφή ενός παρόμοιου από πολλές απόψεις τρόπου ζωής των οθωμανών Αρμενίων και Τούρκων τον 19ο αιώνα.

Ο Namık Kemal και άλλοι νεο-οθωμανοί συγγραφείς, όπως ο ποιητής και δημοσιογράφος Ziya Paşa (1825-1880) ή ο İbrahim Şinasi, αντανakλούσαν στα συγγράμματά τους όχι μόνο την ιδέα της «πατρίδας». Υιοθέτησαν επίσης και άλλους όρους, παρμένους από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, όπως *hürriyet* (ελευθερία), *cumhuriyet* (δημοκρατία), *terakki* (πρόοδος). Με τον τρόπο αυτό προετοιμάστηκε το έδαφος για την εξάπλωση του τουρκικού εθνικισμού. Ωστόσο, όπως όλοι οι συγγραφείς της γενιάς του *Τανζιμάτ*, έτσι κι αυτοί δεν έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό χαρακτήρα της οθωμανικής κοινωνίας, αλλά ζητούσαν να μετατραπεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία μέσω νομικών, διοικητικών και πολιτιστικών μεταρρυθμίσεων σε ένα σύγχρονο πολιτικό σύστημα, το οποίο θα βασιζόταν στις αρχές της ισότητας και θα ελεγχόταν από τον λαό.

Το γεγονός ότι στο θεατρικό έργο του Namık Kemal, *Πατρίδα ή Σιλίστρια*, μια γυναίκα αγωνίζεται ενεργά για τη χώρα της στο πλευρό των αντρών ήταν και για τις Οθωμανές ένας ενδιαφέρων νεωτερισμός. Είχαν σχηματίσει ήδη το 1873 μια μικρή ομάδα αναγνώστριών και η εφημερίδα *Πρόοδος* (*Terakki*) άρχισε να εκδίδει από το 1869 ένα γυναικείο περιοδικό γι' αυτές, το οποίο λεγόταν *Πρόοδος των Γυναικών* (*Terakki-i Muhadderat*). Οι συγγραφείς αυτού του περιοδικού ήταν ανεξαιρέτως ακόμη

άντρες. Ωστόσο, οι γυναίκες έστελναν γράμματα στο περιοδικό, στα οποία εξέφραζαν τις απόψεις τους πάνω σε ζητήματα όπως η μόρφωση των γυναικών, η θέση των γυναικών στην κοινωνία, ο νέος τους ρόλος ως υπεύθυνων συζύγων και μητέρων, οι οποίες εκπαιδεύουν τη νέα γενιά των οθωμανών πολιτών, ή τα δικαιώματα των γυναικών στο ισλάμ. Έγραφαν επίσης σχετικά με πολύ συγκεκριμένες εμπειρίες από την προσωπική τους ζωή. Τα θεμέλια ενός οθωμανικού φεμινισμού είχαν στηθεί. Για παράδειγμα, μια γυναίκα ονόματι Rabia είχε γράψει στο περιοδικό Terakki-i Muhadderat, 1869:

Είναι σημαντικό να γνωρίζει κανείς ότι ούτε ο άντρας πλάστηκε ως υπηρέτης της γυναίκας, αλλά ούτε και η γυναίκα πλάστηκε ως δούλη του άντρα. Εάν οι άντρες φροντίζουν τους εαυτούς τους και εμάς με τις ικανότητες και τα ταλέντα τους, τότε γιατί να μην αποκτήσουμε κι εμείς γνώσεις και ικανότητες; Δεν δουλεύουμε και εμείς με τα χέρια και τα πόδια, με τα μάτια και το μυαλό εξίσου καλά με τους άντρες; Δεν είμαστε και εμείς άνθρωποι; Είμαστε οι μόνες υπεύθυνες για την (άσχημη) κατάστασή μας; Εάν αυτή ήταν η μοίρα των γυναικών, οι Ευρωπαίες θα ήταν σαν και μας. Και αν τα πέπλα μας προβάλλονται ως ο λόγος που παραμένουμε αδαείς, θα ήθελα μονάχα να αναφερθώ στις γυναίκες μας στην επαρχία. Βοηθούν τους συζύγους τους σε όλες τις εργασίες, δουλεύουν μαζί με τους άντρες.

Το 1877 η πρώτη οθωμανή συγγραφέας δημοσίευσε ένα μυθιστόρημα, το οποίο έφερε τον τίτλο *Η Αγάπη της Πατρίδας* (Aşk-ı Vatan). Ο τίτλος και ο πρόλογος αντανakλούσαν τον νέο δημόσιο ενθουσιασμό για την «πατρίδα», όπως ο Namik Kemal τον αφύπνισε με το θεατρικό του έργο. Η συγγραφέας αυτού του μυθιστορήματος υπογράφει ως Zafer Hanım (Κυρία Zafer [zafer = νίκη]), ένα όνομα το οποίο κατά πάσα πιθανότητα είναι ψευδώνυμο. Ωστόσο, το εξώφυλλο του βιβλίου μας πληροφορεί επί-

σης ότι η συγγραφέας υπήρξε «η σύζυγος του μακαριστού *Kabulî Paşa*», ενός οθωμανού πολιτικού, ο οποίος υπηρέτησε ως διπλωμάτης σε διάφορα μέρη στην Ευρώπη (όπως Βερολίνο, Λονδίνο, Αθήνα, Βιέννη, Αγία Πετρούπολη). Συνεπώς, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο συγγραφέας ήταν πράγματι γυναίκα, αλλά έκρυβε το όνομά της καθώς εκείνη την εποχή δεν ήταν ακόμη αποδεκτό να αποκαλύπτουν οι γυναίκες τον εαυτό τους δημόσια. Το *Aşk-ı Vatan* αντλεί το θέμα του από τη μοίρα μιας δούλης από την Ισπανία, η οποία καταλήγει σε ένα χαρέμι της Κωνσταντινούπολης. Το μυθιστόρημα περιγράφει λεπτομερώς τη ζωή σε ένα οθωμανικό χαρέμι και εντέλει τη δραπέτευση της δούλης με τη βοήθεια του ισπανού αρραβωνιαστικού της. Ο τίτλος του βιβλίου δεν αναφέρεται τόσο στην πλοκή του μυθιστορήματος, εμπνευσμένης ίσως από την όπερα του Μότσαρτ *Η Απαγωγή από το Σεράι* ή σε μια από τις πολυάριθμες απομιμήσεις του, όσο στον πρόλογο του βιβλίου. Εδώ, η συγγραφέας γράφει ότι το κίνητρό της για τη συγγραφή αυτού του βιβλίου ήταν ο οθωμανορωσικός πόλεμος του 1877, διότι ήθελε να κερδίσει χρήματα από τα έσοδα του βιβλίου για τους τραυματισμένους οθωμανούς στρατιώτες της «πατρίδας» της...

Επειδή όμως αυτό είναι το μοναδικό γνωστό βιβλίο της *Zafer Hanım*, και επειδή δεν γνωρίζουμε βιογραφικές λεπτομέρειες για το άτομό της, η *Zafer Hanım* είχε πέσει σε λήθη μέχρι που η τουρκάλα ιστορικός της λογοτεχνίας *Zehra Toska* ανακάλυψε πρόσφατα το μυθιστόρημά της στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ωστόσο, η συγγραφέας που θεωρείται ευρύτερα ως «η πρώτη οθωμανή γυναίκα μυθιστοριογράφος», είναι η *Fatma Aliye* (1862-1936). Ήταν κόρη του οθωμανού πολιτικού *Ahmet Cevdet Paşa* (1822-1895), ο οποίος, αφού αναγνώρισε τα πνευματικά ταλέντα της, της επέτρεψε να συμμετάσχει στα ιδιωτικά μαθήματα με τον αδελφό της και αργότερα να μάθει γαλλικά. Μετά τον γάμο της ο σύζυγός της, *Faik Bey*, αρχικά της απαγόρευσε να γράφει και να δημοσιεύει, αλλά αργότερα άλλαξε γνώ-

μη. Όπως πολλοί από τους άντρες συναδέλφους της, ξεκίνησε τη λογοτεχνική καριέρα της στα τέλη της δεκαετίας του 1880 με τη δημοσίευση μιας μετάφρασης από τη γαλλική λογοτεχνία, το μυθιστόρημα *Volonté* του Georges Ohnet (υπό τον τουρκικό τίτλο *Meram*, «Πρόθεση»), και ως αρθρογράφος σε εφημερίδες. Καθώς όμως δεν ήταν ακόμη συνηθισμένο εκείνες τις μέρες για τις οθωμανές γυναίκες να υπογράφουν δημοσίως με τα πλήρη ονόματά τους, δημοσίευσε αρχικά τα έργα της χρησιμοποιώντας διάφορα ψευδώνυμα. Μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1890 άρχισε να δημοσιεύει άρθρα υπογράφοντας με το πραγματικό της όνομα. Στα πέντε της μυθιστορήματα (ένα εκ των οποίων είχε γραφτεί σε συνεργασία με τον Ahmet Mithat) και στο έργο *Οι Γυναίκες του Ισλάμ* (*Nisvan-ı İslam*), το οποίο δημοσιεύτηκε το 1892, καθώς επίσης και στις στήλες της στο γυναικείο περιοδικό *Εφημερίδα για τις Κυρίες* (*Hanımlara mahsus Gazete*, 1895-1905), αγωνιζόταν παρασκηνιακά για τα δικαιώματα των γυναικών στην κοινωνία της μέσα στο πλαίσιο της ισλαμικής ηθικολογίας. Ένα θέμα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για αυτήν και για άλλες γυναίκες συγγραφείς, οι οποίες ακολούθησαν το παράδειγμά της, ήταν το ζήτημα της ισλαμικής πολυγαμίας, το οποίο θεωρούσαν ως έναν πεπαλαιωμένο τρόπο ζωής για την οθωμανική κοινωνία στα τέλη του 19ου αιώνα.

1.2. Εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών

Τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα η διαδικασία της αλλαγής στην τουρκική κοινωνία συνεχιζόταν. Νέες ιδέες από την Ευρώπη κέρδισαν απήχηση και από τη δεκαετία του '80 του 19ου αιώνα η κοινωνία διασπάστηκε ακόμη περισσότερο σε ποικίλες ιδεολογικές και πολιτικές ομάδες (Ισλαμική, Τουρανική, Οθωμανική, Ευρωπαϊκή). Και πάλι, όπως και κατά τη διάρκεια του *Τανζιμάτ*, η λογοτεχνία λειτούργησε ως μεταδότης αυτών των ιδεών. Ωστόσο, αρχικά αυτή η διαδικασία επιβραδύνθηκε εξαιτίας των σκληρών νόμων της λογοκρισίας κατά τη δι-

άρκεια της βασιλείας του σουλτάνου Abdülhamit (1876-1909). Το πρώτο οθωμανικό κοινοβούλιο, το οποίο είχε συσταθεί το 1876, διαλύθηκε με διάταγμα του Abdülhamit το 1878. Το γεγονός ότι οι τούρκοι συγγραφείς δεν μπορούσαν να μιλήσουν ανοικτά για κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, ωφέλησε την ανάπτυξη μορφολογικών και αισθητικών όψεων της νέας λογοτεχνίας: Αντί για κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα οι λογοτέχνες άρχισαν να προβληματίζονται ολοένα και περισσότερο σχετικά με τις αφηγηματικές τεχνικές και να προσπαθούν να αποκτήσουν μορφολογική μαεστρία στα λογοτεχνικά είδη της Δύσης, που είχαν εισαχθεί μερικές δεκαετίες νωρίτερα. Υπό αυτή την έννοια, ο δημοσιογράφος, ποιητής και συγγραφέας θεατρικών έργων Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914) είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Ως καθηγητής λογοτεχνίας στο ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα Galatasaray Sultanisi της οθωμανικής αυλής και της οθωμανικής δημοσιουπάλληλικής σχολής Mekteb-i Mülkiye (1878-1887), εργάστηκε εντατικά πάνω στις θεωρητικές όψεις της νέας, επηρεασμένης από την Ευρώπη, λογοτεχνίας και τις συζήτησε με διάσημους σύγχρονους του, όπως ο Namık Kemal ή ο σημαντικός ποιητής και πραγματικός ιδρυτής του σύγχρονου τουρκικού θεάτρου Abdülhak Hamit Tarhan (1852-1937). Εξέδωσε τις σημειώσεις του από τα μαθήματα στο Mekteb-i Mülkiye το 1879 υπό τον τίτλο *Μαθήματα Λογοτεχνίας* (Talim-i Edebiyat). Το βιβλίο αυτό, καθώς επίσης και το τρίτομο έργο ποιημάτων του *Μελωδία* (Zemzeme, 1882-1884) και το έργο του *Εκτίμηση των Μελωδιών* (Takdir-i Elhan, 1884), προκάλεσαν έντονη συζήτηση μεταξύ των τούρκων συγγραφέων σε ό,τι αφορά τη φύση της σύγχρονης τουρκικής ποίησης. Με τον συντηρητικό Muallim Naci (1849-1893) ενεπλάκη σε μια πολεμική σχετικά με τα οφέλη της νέας, επηρεασμένης από την Ευρώπη, ποίησης έναντι της παραδοσιακής λογοτεχνίας του *Ντιβάν*. Πέρα από τις απόψεις του για την ποίηση, ο Recaizade Mahmut Ekrem εισήγαγε επίσης καινοτόμες ιδέες στην οθωμανοτουρκική μυθιστο-

ριογραφία: Το μυθιστόρημά του *Έρωτας της Άμαξας* (Araba Sevdasi, 1896), θεωρείται ως «το πρώτο ρεαλιστικό έργο της τουρκικής λογοτεχνίας» (Jale Parla) εξαιτίας της επιδέξιας ψυχολογικής παρουσίασης του βασικού χαρακτήρα Bihruz Bey, ο οποίος αποτελεί μια σύγχρονη παραλλαγή του «εξευρωπαϊσμένου λιμοκοντόρου».

Ο Recaizade Mahmut Ekrem διαδραμάτισε επίσης σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πρώτου σύγχρονου τουρκικού λογοτεχνικού κινήματος, της *Νέας Λογοτεχνίας* (Edebiyat-ı Cedide). Το 1896 εισηγήθηκε στον νέο συντάκτη του επιστημονικού περιοδικού *Ο Θησαυρός των Επιστημών* (Servet-i Fünun) να γίνει το περιοδικό η φωνή των νέων εκσυγχρονιστών τούρκων συγγραφέων. Ο νέος συντάκτης, ο ποιητής Tevfik Fikret (1867-1915), αποδέχθηκε την εισήγησή του και μετέτρεψε το περιοδικό σε ένα περιοδικό τέχνης και λογοτεχνίας. Το κίνημα, το οποίο είναι επίσης γνωστό με την ονομασία Servet-i Fünun, υιοθέτησε το διάσημο ρητό «L'art pour l'art» (Sanat, Sanat İçindir) από τους σύγχρονους γάλλους λογοτέχνες, όπως ο Gustave Flaubert ή ο Charles Baudelaire. Σε αντίθεση με τη διδακτική φύση της λογοτεχνίας του *Τανζιμάτ*, η Edebiyat-ı Cedide, με ποιητές όπως τον προαναφερθέντα Tevfik Fikret και τον Cenap Şahabettin (1871-1934) και με μυθιστοριογράφους όπως ο Halit Ziya [Uşaklıgil] (1867-1945) και ο Mehmet Rauf (1875-1931), ανήκει στο κίνημα του αισθητισμού και κατέβαλε προσπάθειες να αναπτύξει μια ιδιαίτερη και ραφιναρισμένη γλώσσα και εκλεπτυσμένες λογοτεχνικές μορφές.

Οι συγγραφείς της Edebiyat-ı Cedide ήταν τα πολύ καλά μορφωμένα παιδιά της νέας ελίτ του *Τανζιμάτ*. Η περιοριστική ατμόσφαιρα της βασιλείας του Abdülhamit αντανακλάται στα έργα τους μέσω μιας συγκεκριμένης προτίμησης για αόριστα θέματα και για φανταστικές σκηνές δράσης. Τα κρίσιμα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα αποφεύγονταν πλήρως, αλλά οι συγγραφείς της Edebiyat-ı Cedide φιλοδοξούσαν να αναπτύξουν

μια νέα γλώσσα, η οποία δεν είχε τίποτα κοινό με τη λαϊκιστική γλώσσα του *Τανζιμάτ*. Αραβικές, περσικές και γαλλικές λέξεις και γραμματικές φράσεις συνδέονταν μεταξύ τους σε μια κοσμοπολίτικη τεχνητή γλώσσα. Ακόμη ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του κινήματος Edebiyat-ı Cedide ήταν η προτίμηση των συγγραφέων του για εκτενείς ψυχολογικές περιγραφές του εσωτερικού συναισθηματικού κόσμου των χαρακτήρων των μυθιστορημάτων τους. Ένα έργο, το οποίο περιέχει στα θεωρητικά μέρη του πάνω στη λογοτεχνία ένα είδος λογοτεχνικού μανιφέστου της ομάδας της Edebiyat-ı Cedide, είναι το μυθιστόρημα του Halit Ziya Uşaklıgil, *Μπλε και Μαύρο* (Mavi ve Siyah). Εκδόθηκε για πρώτη φορά σε συνέχειες στο Servet-i Fünun το 1894-1895 και το 1897 εκδόθηκε για πρώτη φορά υπό τη μορφή βιβλίου. Μέσω της ζωής του βασικού του πρωταγωνιστή, του νεαρού ποιητή Ahmet Cemil, αποκτούμε εδώ μια ζωντανή εικόνα της λογοτεχνικής σκηνής της Κωνσταντινούπολης στα τέλη του 19ου αιώνα, των συζητήσεών τους πάνω στην «παλαιά» και «καινούρια» ποίηση, των ρομαντικών αντιλήψεών τους αναφορικά με την «λογοτεχνική αστική ζωή», τους φίλους τους, τις αντιζηλίες και τις αντιπάθειές τους. Τουλάχιστον εξίσου σημαντικό με αυτό το έργο θεωρείται το μυθιστόρημα του Halit Ziya Uşaklıgil, *Απαγορευμένος Έρωτας* (Aşk-ı Memnu [μια διασκευασμένη εκδοχή του, που τοποθετείται στο σήμερα, προβλήθηκε και στην ελληνική τηλεόραση με τον τίτλο *Πειρασμός*]), το οποίο εκδόθηκε το 1900: Αυτό το πορτρέτο της ανώτερης τάξης της Κωνσταντινούπολης στα τέλη του 19ου αιώνα καταλαμβάνει μια μοναδική θέση στην οθωμανοτουρκική μυθιστοριογραφία εξαιτίας της προσεκτικά σχεδιασμένης πλοκής και της λεπτής ψυχολογικής περιγραφής των χαρακτήρων του.

Εκτός από τον Halit Ziya, ο ποιητής Tevfik Fikret ξεχωρίζει ανάμεσα στους συγγραφείς της Edebiyat-ı Cedide. Με τη συλλογή ποιημάτων του *Η Σπασμένη Λύρα* (Rübab-ı Şikeste), η οποία εκδόθηκε ως βιβλίο το 1900, ο Tevfik Fikret εισήγαγε νέα

θέματα, τεχνικές και ιδέες στην όψιμη οθωμανοτουρκική ποίηση. Ήταν ακόμη αριστοτέχνης στο παραδοσιακό προσωδιακό μετρικό σύστημα *aruz* της οθωμανικής λογοτεχνίας του *Ντιβάν*, το οποίο αναπτύχθηκε από τον 14ο αιώνα κι εξής από την αραβική και περσική λογοτεχνική παράδοση. Ωστόσο, πειραματίστηκε επίσης και με νέες μορφές, εμπνευσμένος από τη γαλλική λογοτεχνία. Έσπασε την αυστηρή συμμετρία της μετρικής του *aruz* για χάρη στίχων ποικίλου μήκους και πεζών κειμένων μέσα στο ποίημα. Στα θεωρητικά συγγράμματά του, τα οποία δημοσίευσε στο *Servet-i Fünun*, τόνισε τη στενή σχέση μεταξύ ποίησης και άλλων μορφών τέχνης, ιδιαίτερα της ζωγραφικής και της μουσικής.

Το κίνημα της *Νέας Λογοτεχνίας* είχε αρχίσει ήδη να παρουσιάζει κάποια σημεία διάλυσης όταν το 1901 το περιοδικό *Servet-i Fünun* έκλεισε από την οθωμανική λογοκρισία επειδή δημοσίευσε ένα άρθρο για την Γαλλική Επανάσταση, το οποίο είχε μεταφραστεί από τον Hüseyin Cahit Yalçın (1875–1957). Αυτό σήμανε επίσης το τέλος της *Edebiyat-ı Cedide*. Ενώ μερικοί από τους συγγραφείς της προτίμησαν τώρα να πάνε στο εξωτερικό και να ενταχθούν στο αντιπολιτευτικό κίνημα των Νεότουρκων, το οποίο είχε αναζητήσει καταφύγιο σε Γαλλία και Ελβετία, άλλοι στράφηκαν σε «εσωτερική εξορία» και σταμάτησαν να δημοσιεύουν βιβλία και άρθρα.

